

VAN WEGE DEN KONING.

DE HOOGHE RAAD VAN ADEL, gebruik makende van de magt aan
denzelve verleend, bij besluit van den 20sten Februarij 1816, bevestigt bij
dezen de Gemeente van *Vessem*.

ingevolge het, door haar gedaan verzoek, in het bezit van het navolgende Wapen:

Lijnde van Saverien, beladen

met S. Lambertus van goud.

Gedaan in 'SGRAVENHAGE den 16. July 1817.

Ans. B. G. van der Grinten

TER ORDONNANTIE VAN DEN HOOGEN RAAD.

W. J. van der Grinten Secretaris.

VESSEM.

150.

V E S S E M

Schepenbank

De bank wordt niet genoemd in Byl. In 1453 is sprake van de parochie Vessem in de dingbank van Oerle (BP 1224,20). Van een maat van Oerle is sprake in 1435 (BP 1434/35,148), van een maat van Vessem echter al in 1397 (BP 1175,155).

In 1628 wordt verklaard dat Knegsel, Vessem en Wintelre behoorden tot de oude dingbank van Oerle (Schutjes V,812).

Daar het oudste stuk in het rechterlijk archief van Vessem, Wintelre en Knegsel thans dateert van 25 oktober 1564 (RA 23), zal die schepenbank toen of kort daarvoor zijn ingesteld.

Binnen de bank leverde Vessem 3, Wintelre en Knegsel ieder 2 schepenen (van Oudenhoven 1670,59). In 1772 wordt een raadhuis gebouwd te Vessem (Inv.archief, p. 6).

Schepenbankszegel

Van de schepenen van Vessem c.a. zijn geen stukken bekend, waaraan een schepenbankszegel hangt. Op 15 januari 1654 staat in een stuk "soo hebben wij schepenen voors. tot confirmatie van tgeene voors. opt spatium van desen onssen gewoenlijke schependomszegelen gedrukt", doch op het stuk zijn twee persoonlijke zegels van de schepenen terug te vinden (RvB, civ.proc., 2350). Ook twee persoonlijke zegels hebben wij aangetroffen op een stuk van 31 december 1666 (RvB civ.proc. 3680).

Dorpswapen

Het wapen van de familie Van Vessem kan het oorspronkelijke dorpswapen weergeven. De omschrijving van dit wapen luidt: in zwart een zilveren schildhoofd, het zwart beladen met een zilveren knol, rakende het schildhoofd, de staart omlaag, van boven met drie groene bladeren die in het zilveren schildhoofd staan (Brock Hs.; Rietstap, wapens Ned.adel, p. 254).

Het gemeentewapen

Op 9 november 1815 schrijft de burgemeester van Vessem dat die gemeente tot 1811 een wapen heeft gevoerd met de H.Lambertus, bisschop, de patroon der gemeente.

Het zegelstempel is in 1811 bij de inventarisatie van de archieven ter secretarie door de vrederechter meegenomen, die dit ter griffie zou hebben gedeponereerd. Het stempel is in 1815 niet meer terug te vinden. Voor de datum van het schrijven van de burgemeester heeft deze echter al een nieuw zegel doen snijden, overeenkomstig het oude, echter nu met de woorden "Gemeente van Vessem" (HRvA). De Hoge Raad van Adel besluit op 16 juli 1817 de gemeente Vessem te bevestigen in het bezit van het volgende wapen: zijnde van lazuur beladen met St.Lambertus van goud (Dipl.; PG 1689).

STICHTING KRONIEK VAN DE KEMPEN

Sekretariaat: Wilhelminapark 8 - 5554 JE Valkenswaard - Tel. 04902-13808 - Als de Kroniek u lief is: Bankrek. nr. 12.23.35.163

HET STREEKARCHIEF ZUID-OOST BRABANT

Het gemeentewapen van Vessem c.a.

De vroegste vermelding van Vessem dateert van 1246, als deken en kapittel van Sint Paulus te Luik verklaren dat de prior van Postel een jaarcijns van 10 Luikse schellingen te 'Vesme' heeft verkocht aan Godfried van Vesme. Die cijns behoorde toe aan de custodia van hun kerk. Wintelre komen wij al in het eerste kwart van de 13e eeuw tegen in een lijst van de abdij van Echternach, waarin sprake is van een vijftal cijnsplichtigen onder 'Winterlo'.

Knegsel verschijnt in het licht der historie als in 1281 de pastoor van 'Cnezele' wordt vermeld. Het grondgebied van de drie kerkdorpen behoorde kerkelijk tot het dekenaat Hilvarenbeek. De parochies van Vessem, Wintelre en Knegsel waren (en zijn) toegewijd aan respectievelijk de H. Lambertus (ca. 638-ca. 705, bisschop van Maastricht), de H. Willibrordus (ca. 657-738, bisschop van Utrecht) en de H. Monulphus en Gondulphus (ca. 550-ca. 600, bisschoppen van Maastricht). De wereldlijke macht was sinds 1203 in handen van de hertogen van

Brabant. Juridisch behoorden de dorpen zeker sinds de 14e eeuw tot de schepenbank van Oerle. Deze 'oude' bank viel rond 1560 uiteen, toen de hertog van Brabant een groot aantal dorpen in pand uitgaf. Alhoewel Vessem, Wintelre en Knegsel niet werden uitgegeven, werden zij wel één zelfstandige schepenbank, omdat ook de 'hoofdplaats' van de bank, Oerle, op 10 maart 1561 werd verpand. Daar het oudst bekende stuk van de schepenbank van Vessem, Wintelre en Knegsel van 25 oktober 1564 dateert, kan men 1561 wel als 'stichtingsdatum' van die bank beschouwen.

Vessem leverde voor die bank drie schepenen en Wintelre en Knegsel ieder twee. Eerst in 1772 werd in Vessem een raadhuus gebouwd. Voor zover bekend is door de schepenbank van Vessem nooit een gemeenschappelijk zegel gebruikt. Wel staat in een stuk van 1654 dat de schepenen ter bevestiging van hetgeen zij hebben geschreven 'onsse gewoeneijke schependomszegel' op de acte hebben gedrukt, doch de acte vertoont de persoonlijke zegels van twee schepenen. Eenzelfde situatie treffen wij in 1666 aan. Het bevreemdt dan ook dat de burgemeester van Vessem, Wintelre en Knegsel op 9 november 1815 - n.a.v. de oproep van de Hoge Raad van Adel - schrijft dat zijn gemeente tot 1811 een wapen heeft gevoerd met de H. Lambertus, de patroon van de gemeente. De stempel is - naar zijn zeggen - in 1811 bij de inventarisatie van de archieven ter secretarie door de vrederechter meegenomen, die deze ter griffie zou hebben gedeponereerd. De stempel is echter in 1815 niet meer terug te vinden. Voordat hij genoemde brief schreef, had de burgemeester echter al een nieuw stempel laten snijden, overeenkomstig de oude, doch met het randschrift 'Gemeente van Vessem'. Overtuigd door dit schrijven, bevestigt de Hoge Raad van Adel de gemeente Vessem dan ook op 16 juli 1817 in het bezit van het volgende wapen: 'zijnde van lazuur, beledaen met St. Lambertus van goud'.

Tot heden zijn geen afdrukken van de in 1811 verloren gegane stempel bekend, noch van de stempel die de burgemeester in 1815 heeft laten maken. Een suggestie voor verbetering van het gemeentewapen van Vessem c.a. valt niet mee. De Heilige Lambertus behoort natuurlijk niet thuis in het wapen en zou als schildhouder veel beter tot zijn recht komen. Welke elementen het wapenschild zou moeten bevatten is moeilijk in te schatten. Met zekerheid echter niet de knolraap van de aanzijlijke familie Van Vessem. Veelzou gedacht moeten worden aan een afgeleid wapen van de hertogen van

Het gemeentewapen van Vessem sinds 1817.

© Van Zingen & Speule ©

riez-vous

- 1 het leger is een apenkooi parlez-vous de apen lopen drie aan drie parlez-vous de grootsten aap die loopt van voor en doet de gekste kuren voor hinke pinke parlez-vous
- 2 het eerste slaapt de commandant parlez-vous het tweede slaapt de sergeant-majoor parlez-vous het derde slaapt de korporaal de grootst zot van allemaal hinke pinke parlez-vous
- 3 in onze keuken staat 'ne kok parlez-vous die zweeft z'n eigen stapelzot parlez-vous en vraagt ge hem naar een stukje brood dan valt hij van coléte dood hinke pinke parlez-vous
- 4 en morgen zijn we weer van piket parlez-vous en overmorgen weer van de wacht parlez-vous en dan is het weer travailler zo spelen z' er alle dagen mee hinke pinke parlez-vous

Antoine van Hertem uit het Belgische Achel zong dit soldatenliedje voor. De wijze is een variant van het bekende *wie in januari geboren is*, waarop nog meer spotliedjes in deze trant zijn gemaakt. Erg bekend is natuurlijk:

de school is maar een apenkooi hoezee de aapjes zitten twee aan twee hoezee de grootste aap staat voor de klas en slaat ons op de ribbenkast hoezee hoezee hoezee 2x

In dit Belgisch liedje is duidelijk de invloed van het Frans te merken, het Frans was immers de voertaal in het leger. In bijna alle Belgische soldatenliedjes is die invloed merkbaar. Een mooi voorbeeld hiervan gaf ik al eerder in deze kroniek (vergelijk Kroniek van De Kempen 1981, blz. 128). Wat die hinke pinke betekende kon Antoine van Hertem mij niet vertellen. Misschien moeten we denken aan een verbastering van een Frans woord of een Franse uitdrukking.

Voor aanvulling, op- of aanmerkingen: Harrie Franken, Weebosch 133, Bergelijk, telefoon 04974-1485

Brabant en/of een relatie met de schepenbank van Oerle. Beide voorstellen komen echter op hetzelfde neer: een gevierendeeld wapen met vier leeuwen (Brabant-Limburg), dat al door verschillende plaatsen in de provincie wordt gebruikt. De drie dorpen zijn nooit als heerlijkheden in pand of leen uitgegeven, waardoor de heerlijkheidsrechten steeds in handen van de hertogen zijn gebleven. Een van de 'herenfamilies' afgeleid wapen, behoort dus ook niet tot de mogelijkheden. De ligging binnen het vroegere kwartier van Kempenland zou de drie drielingsbalken opleveren, die

echter al in het wapen van Eersel zijn opgenomen. Ook kan worden gedacht aan de tekensymbolen van de drie kerkpatronen-bisschoppen: een open boek, zwaard of lans (H. Lambertus) en een kerkgebouw (H. Willibrordus en de H. Monulphus en Gondulphus). Misschien is een compleet nieuw te ontwerpen wapen, waarin de drie kerkdorpen binnen deze gemeente zich kunnen herkennen nog het meest zinvol. J.Th.M. Melssen, Streekarchief Zuidooost-Brabant.

Te hooi en te gras

Maria boodschap en de ontarde moeders
Maria boodschap was vroeger een belangrijke feestdag. Het is het oudste Mariafeest, dat al meer dan 1500 jaar gevierd werd en wordt. Er is zelfs een tijd geweest dat men op dit feest (25 maart) het nieuwe jaar aan liet hangen. Dat zal ongetwijfeld ook te maken hebben met het feit, dat het feest samenvalt met het begin van de lente. Maria boodschap valt negen maanden voor Kerstmis en herinnert dus aan de moederwording van Maria. Toch een feit om even bij stil te staan. In een tijd dat er nogal luchtig gesproken wordt over reageerbuis-baby's en draagmoeders - alsof het leven niet meer is dan een doorgelukkig - is het ongetwijfeld nuttig eens stil te staan bij het moederschap en

de betekenis ervan voor de mensheid. Los van romantiek en sentimentaliteit kan elk wel denkend mens weten, zonder halsbrekende toeren uit te halen, dat gemotiveerde moeders voor de wereld van levensbelang zijn. Gemotiveerde vaders horen daar in een adem bij, maar ze komen toch op de tweede plaats, zeker als je niet alleen naar onze westerse cultuur, maar naar de hele wereld kijkt. Misschien wel omdat ik in een kindertehuis werk, heb ik geleerd het moederschap heel nuchter te bekijken, in ieder geval ontdaan van de bos rode bloemen, de smaragel en het moederdagsyndroom. Moeders zijn gewone mensen. Maar tegelijkertijd zijn ze wel belast met een van de moeilijkste en langdurigste taken in dit leven: het ter wereld brengen, verzorgen en opvoeden van nieuwe mensen. Dat is een klus om u tegen te zeggen.

In mijn werk ervaar ik bijna dagelijks, dat vrouwen onder die last kunnen bezwijken. Ze zien zich dan genoodzaakt de opvoeding van hun kinderen uit te besteden aan een tehuis.

Voor het falen van die moeders zijn allerlei redenen aan te wijzen, maar er is nagenoeg altijd sprake van een traumatische ervaring. Opvallend daarbij is, dat de vaders in zo'n geval meestal met lege handen staan, niet de veerkracht of de moed op kunnen brengen de taak van hun vrouw over te nemen. Ze hebben er gewoon geen aanleg voor of ze hebben er geen zin in. Pas in zulke gevallen - men spreekt boosaardig wel eens van ontarde moeders - besef je ten volle, hoe hard moeders in deze maatschappij nodig zijn. Alle moeders die een kind in een internaat hebben, om welke reden dan ook, wens ik hierbij veel sterkte. Ik ben ervan overtuigd dat Maria een boodschap aan hen heeft. Frans Hoppenbrouwers, telefoon 04902-13808.

FAMILIEWAPENS

Eersel (Van Bruus)	Eindhoven (Van Brab)	Elmt (Van Bruns de Vrie)	Elshout (Van Brab)

Witte wa.....

Welke zijn de voornaamste heiligen?
St. Martinus en St. Cornelis,
want die rijden te paard.

samenwerkingsverband

regio eindhoven kempenland

streekarchief

Stadhuisplein 1
Postbus 90150
5600 RB Eindhoven
telefoon: 040-387908
telefax: 040-433585
postbank: 635115

V E S S E M ,
W I N T E L R E
E N K N E G S E L :

o n d e r z o e k n a a r s y m b o l e n
v o o r e e n n i e u w g e m e e n t e w a p e n
e n e e n n i e u w e g e m e e n t e v l a g

onderzoek en samenstelling
J.Th.M.Melssen

maart 1992

VESSEM, WINTELRE EN KNEGSEL:

ONDERZOEK NAAR SYMOLEN VOOR EEN NIEUW GEMEENTEWAPEN EN EEN NIEUWE GEMEENTEVLAG.

Inleiding

De oudste vermelding van Vessem dateert van 26 maart 1246 toen deken en kapittel van St. Paulus te Luik oorkondden dat Willem, prior van Postel een jaarcijns van 10 Luikse schellingen te Vesme had gekocht van Godfried van Veseme, toebehorende aan de custodia van hun kerk (OBNB 216). Wintelre wordt al iets eerder genoemd en wel in een lijst van cijzen en hoeven van de abdij van Echternach uit het eerste kwart van de 13de eeuw. Onder de cijnskring Diessen is dan opgenomen: bij Winterlo van Ysrahel 6 schellingen en 10 penningen, van Adeleidis 4 schellingen en 4 penningen, van Rutgerus 4 schellingen en 4 penningen, van Cristianus 4 schellingen en 4 penningen en van Ida 10 schellingen en 3 penningen (OBNB 134). Als laatste van de drie kerkdorpen verschijnt Knegsel in het licht der historie. Op 1 juli 1281 wordt een investiet (=pastoor) van Cnezele genoemd (OBNB 373).

In de navolgende notitie wordt allereerst besproken wat onder wapens en zegels moet worden verstaan en welke regels er bestaan in de wapenkunde. Daarna worden die historische gegevens vermeld, die van belang zijn voor de samenstelling van een nieuw wapen. Tenslotte worden voorstellen gedaan voor een nieuw gemeentewapen en een nieuwe gemeentevlag.

I. WAPENS EN ZEGELS

Toen de ridders in de tweede helft van de 12de eeuw gesloten helmen gingen dragen, kwam dat hun veiligheid zeer ten goede. Tegelijkertijd bleek echter dat het nieuwe hoofddekseel ook een bezwaar had: de ridders waren op het slagveld onherkenbaar geworden, zowel voor vriend als vijand. Om dit nadeel teniet te doen namen zij daarom een vast herkenningsteken aan, dat zij onder meer op hun schild plaatsten. Deze gekleurde tekens werden het symbool van de ridder die het voerde. Ze werden erfelijk omdat de aldus gekozen tekens van vader op zoon overgingen. Na de adel en de ridderschap gingen ook de geestelijkheid, de steden, de dorpen enz. herkenningstekens voeren, al dan niet in een wapenschild geplaatst.

Dat ook de steden (=collectieve gemeenschappen van vrije burgers) en nadien de vrijheden (=plattelandsgemeenschappen waarvan de inwoners een aan de burgers van steden op enige uitzonderingen na gelijk statuut genoten) symbolen gingen gebruiken, zal zijn voortgekomen uit de behoefte aan een zegel om als collectief juridisch te kunnen optreden. Om zich als rechtspersoonlijkheid in het juridische verkeer te doen kennen en (h)erkend te worden, werd het gebruik van een kenmerk op het zegel noodzakelijk.

In tegenstelling tot wapens zijn zegels kleurloos. Zegels vormen een waarmerk, dat om vervalsingen te voorkomen zo gedetailleerd en ingewikkeld mogelijk van voorstelling dient te zijn. Voor wapens (=kenmerk) geldt juist het tegenovergestelde.

De oudst bekende zegels van 'collectieve gemeenschappen' in onze provincie dateren uit de 13de eeuw: 's-Hertogenbosch (1238), Helmond (1241), Oisterwijk en Breda (1259) en Bergen op Zoom (1260). Met zekerheid dateren méér gemeenschappelijke zegels uit die eeuw, doch de bewijsstukken hiervoor zijn niet bewaard gebleven.

Binnen het randschrift van genoemde zegels vertoont alleen het zegel

van Bergen op Zoom al een wapenschild, dat van Breda een symbool én een wapenschild en de overige alleen symbolen. Genoemde wapens zijn hier echter nog duidelijk de wapens van de heer ! Eerst vanaf de 13de eeuw zijn wapens (van de plaatselijke heer) op zegels "eigen" geworden aan de desbetreffende gemeenschappen en komen geheel "eigen" wapens in zwang.

Het gebruik van schepenbankszegels in onze regio dateert in de meeste gevallen ook uit die tijd. Of dit samenhangt met de afronding van de bestuurlijke indeling van de Meierij van 's-Hertogenbosch door de her-togelijke kanselarij van Brabant, is niet bekend.

Overigens hadden niet alle schepenbanken een gemeenschappelijk zegel. Bij de banken die er geen hadden, zegelden de schepenen met hun persoonlijke zegel of met een 'geleend' zegel (bijvoorbeeld bij de latere schepenbank van Zeelst, Veldhoven en Blaarthem).

Deze situatie bleef tot de Bataafse en Franse Tijd (1795-1814) bestaan. Na de afschaffing van achtereenvolgens de burgerlijke en de strafrecht-spraak (door de lokale schepenbanken) verworden de zegels tot waarmerken van de plaatselijke administratie, die het gezag aan de centrale regering ontleende.

In de jaren 1795-1801, 1806-1810 en 1810-1814 werden in veel gevallen symbolen van het centrale gezag gebruikt, zoals de Bataafse Maagd, het wapen van het Koninkrijk Holland of de (Keizerlijke) Franse adelaar. Voor Vessem c.a. is geen afdruk van het stempel met de Franse adelaar uit 1810-1814 teruggevonden.

Ook het herstel van de (oude) wapens ging van het centrale gezag uit. Op 24 juni 1814 richtte de Souvereine Vorst - Willem I - een Hoge Raad van Adel op. Tegen het einde van dat jaar kreeg deze Raad de taak om alle steden, dorpen enz. aan te schrijven, die voordien een wapen hadden gevoerd. Gevraagd moest worden een nauwkeurige tekening van het gevoerde wapen in te zenden teneinde bevestiging van het wapen en registratie daarvan te verkrijgen. Alle lichamen, die tot dan toe géén wapen hadden gevoerd, maar dat voortaan wensten te gaan doen, moesten eveneens worden aangeschreven een voorstel of idee voor een eigen wapen in te zenden (tot deze groep behoorde een aantal gemeenten, die tot 1810 geen eigen rechtskring met schependomszegel kende). Op 12 januari 1815 werd een oproep van 5 januari van dat jaar geplaatst in de Nederlandse Staatscourant. De bevestigingen en verleningen van wapens geschieden op grond van een algemene machtiging van de Koning aan de Hoge Raad van 20 februari 1816.

Helaas was de kennis op het gebied van wapens bij de gemeentebesturen niet bijster groot en de Hoge Raad van Adel was niet in staat nader onderzoek in te stellen naar de juistheid van de verstrekte gegevens. Veel gemeenten zonden een (niet steeds even duidelijke) zegelafdruk van het laatst gebruikte zegelstempel van de schepenbank in zonder daarbij de kleuren van het wapen (als die al bekend waren) te vermelden. Op deze manier ontstonden dan ook de zogenaamde "zegelwapens", d.w.z. de gehele inhoud van het zegel werd in een wapenschild geplaatst (bijvoorbeeld Eersel, Oerle, Rosmalen en Vught, maar ook Vessem c.a.).

De cultuurhistorische waarde van die wapens uit de jaren 1817-1819 wordt dus beperkt door de gebrekkige omstandigheden, waarin zij toen zijn bevestigd of zijn verleend. Daarnaast heeft het merendeel van die wapens wegens onbekendheid met de juiste wapenkleuren de rijkskleuren goud en azuur (=blauw) verkregen.

II. REGELS IN DE WAPENKUNDE

Het gemeentewapen moet worden gezien als een representatief herkenningsteken. Het geeft aan, dat iets aan de gemeente toebehoort of dat iets van haar is uitgegaan. Om als herkenningsteken goed te voldoen, moeten aan het wapen eisen worden gesteld, die overeenkomen met de heraldische regels: eenvoudige voorstellingen en duidelijke kleuren. Helaas voldoen vele wapens niet aan deze regels. Bij het ontwerpen van nieuwe wapens dient men dit in het oog te houden (Keuzenkamp, 363-364).

Niet aan vormeisen voldoen de wapens, die a) rechtstreeks ontleend zijn aan een zegel, de zogenaamde 'zegelwapens'; b) uitsluitend een heiligenbeeld vertonen, de zogenaamde 'heiligenwapens'; c) niet zijn voorzien van de historisch bij de gemeente passende rangkroon; d) andere gebreken vertonen.

a) Zegelwapens. Bij de bevestiging in 1817, of zelfs eerder, in de late zeventiende of in de loop van de achttiende eeuw, werd weinig onderscheid gemaakt tussen het wapen, dat van oorsprong een eenvoudig te herkennen teken is, dat op een schild is geplaatst en het zegel, dat van origine een waarmerk is, dat om vervalsing te voorkomen juist een veelheid aan fijnbewerkte afbeeldingen vertoonde. De aldus ontstane wapens hebben dus op het schild een veelheid aan figuren; dikwijls zijn er naast een dominerend groter embleem (vaak een heiligenbeeld) een of meer wapenschildjes afgebeeld, bijvoorbeeld die van de lands- of plaatselijke heer. Zij vertonen naast de vorm- ook kleurfouten; zij zijn namelijk alle bevestigd in de Rijkskleuren goud en blauw.

b) Heiligenwapens. In feite zijn deze een soort zegelwapens: de heilige, die op het zegel was geplaatst, verhuisde eenvoudigweg naar het wapenschild. Vaak hechten de gemeentebesturen of groepen inwoners bijzonder aan de heilige als wapenfiguur. Een heraldisch aanvaardbare oplossing is het handhaven van de heilige als schildhouder van het nu voor werkelijk historisch en heraldisch verantwoorde tekens vrijgekomen wapenschild.

c) Rangkronen. Door onvolledige informatie of door eenvoudige vergissingen zijn sommige wapens niet voorzien van de rangkronen, die op de vroegere zegels van de desbetreffende gemeenten voorkomen.

d) Overige. Hier kunnen de 'slecht' getekende wapens uit 1817-1819 worden ondergebracht.

In de wapenkunde worden in het algemeen de volgende criteria aangehouden om tot een verantwoord wapen te komen.

1. Gehele of gedeeltelijke vernieuwing van wapens houdt in de eerste plaats verandering van het wapenschild in. Daarbij wordt als doel voor ogen gehouden, sterk op elkaar lijkende en daardoor weinig herkenbare wapens te vervangen door heraldisch verantwoorde. Die met heiligenbeelden op het wapenschild vormen daarvan wel de meest opvallende voorbeelden.

2. Bij kleurverandering dienen de veel voorkomende Rijkskleuren te worden vervangen door de uit historische gegevens bekende kleuren, of - indien deze niet bekend zijn - door de kleuren van het historische

wapen van de regio.

3. Bij wapens met heiligenfiguren kunnen deze als schildhouders worden gehandhaafd.
4. De figuren op 'zegelwapens' worden gereduceerd tot een kleiner aantal of tot eenvoudiger, heraldisch meer aanvaardbare vormen. Soms dienen deze dan in een nader verdeeld schild te worden geplaatst.
5. In de wapenkunde gebruikt men in principe slechts zes kleuren, waarvan het goud en zilver 'metalen' worden genoemd. Deze laatste worden in kleurendruk ook wel vervangen door geel, respectievelijk wit. De overige kleuren zijn keel (=rood), azuur (=blauw), sinopel (=groen) en sabel (=zwart).
6. Kleurcombinaties als metaal op metaal of kleur op kleur dienen te worden vermeden. Bij toepassing van deze regel is het contrast in het wapen immers optimaal. Er bestaan echter, door historische feiten bepaalde, uitzonderingen op deze regel.
7. Uitgegaan wordt van voorhanden zijnde symbolen op de zegels van de voormalige schepenbanken, waarbij de oudere in principe voorrang hebben op de recentere, of - indien zegels niet voorhanden zijn - op de gemeentewapens. Ontbreken beide, dan wordt de symboliek ontleend aan de figuratie in respectievelijk de wapens van mogelijke heren of landsheren, al dan niet in combinatie met een of meer symbolen van de oorspronkelijke parochieheilige, waarbij 'wereldlijke' symboliek voorrang geniet boven 'kerkelijke' symboliek.

III. HISTORISCHE ONTWIKKELING

De historische ontwikkeling van de regio is uitvoerig beschreven in het boek 'Eersel, Duizel, Steensel. Drie Zaligheden' (Hapert 1989, blz. 51-57).

IV. DE SCHEPENEN EN DE SCHEPENBANK

Tot de reorganisatie van de rechterlijke macht in 1810 was de rechtspraak in onze streek een taak van de schepenen. Een schepencollege werd **schepenbank** of **dingbank** genoemd. Het rechtsgebied van de schepenbanken omvatte in veel gevallen aanvankelijk meer dan één gemeenschap. Zoals de stand van het onderzoek thans aangeeft, worden 'stedelijke' schepenbanken in de Zuidelijke Nederlanden voor het eerst in de 12de eeuw genoemd, in de Noordelijke Nederlanden in de 13de eeuw. Voor het gebied van de latere Meierij van 's-Hertogenbosch staat vast dat de oudste gegevens over schepenen betrekking hebben op schepencolleges van kerkelijke instellingen: Waalre, Deurne en Diessen (1100-1110) en Empel (1169) kennen wij als voorbeelden, omdat de kerkelijke voogden ter plaatse niet altijd volgens de regels handelden. Onder het abbatiaat van Steppo, abt van Averbode (1166-1189) kennen wij een rechtzitting te Woensel, zonder dat daarbij sprake is van schepenen. Na 1200 worden de vermeldingen van dergelijke kerkelijke schepenbanken talrijker: Lithoijen (van de Sint Remigiusabdij te Reims, 1200), Reusel (van de kerk van Postel, 1206), Bergeijk-Westerhoven (van de Sint Jacobsabdij te Luik, 1228), enz. Meestal is hier nog slechts sprake van een meier ('villivus') ter plaatse, die al dan niet samen met schepenen of ministerialen/hoevenaars optrad.

Ging een dorp in andere handen over, dan ging dat ook zo met het gericht. In een aantal gevallen wisten de voogden van de kerkelijke instellingen de rechtsmacht aan zich te trekken, zoals bijvoorbeeld in Budel, waar in 1263 sprake is van een meier en 4 schepenen van het Marienstift te Aken. Dit kapittel liet in 1307 vastleggen dat het benoemingsrecht van schout, schepenen en gezworenen vanouds een allodium van dit kapittel was. Dat een dergelijke verklaring nodig was blijkt uit een iets oudere oorkonde waarin de heer van Cranendonk - voogd van het kapittel ter plaatse - spreekt van zijn schout en 7 schepenen aldaar. Wereldlijke schepenbanken treffen wij in eerste instantie aan bij de vrijheden, die Hendrik I van Brabant heeft gesticht: 's-Hertogenbosch (vóór of in 1195), Oisterwijk, Arendonk, Hoogstraten, Turnhout, Breda en Bergen op Zoom (vóór 1213), Eindhoven, Sint-Oedenrode (1232), Helmond (onbekend jaar doch vóór 1241), enz., later ook bij kleinere heren: Berlicum (1238), Boxtel (1293), Asten (1306), enz. Is bij Berlicum nog slechts sprake van het wereldlijk gericht (iudicio seculari), bij Boxtel en Asten wordt gesproken van respectievelijk een schout, 6 schepenen en 3 mannen en van 2 schepenen.

De hertogelijke schepenbank van Eersel bestaat met zekerheid in 1254. Vanaf 1339 is het gebruik van twee schependomszegels bekend, een voor de vrijheid en een voor het rechtsgebied, doch dat wil niet zeggen dat de schepenbank van Eersel dús vóór 1339 geen schependomszegel heeft gekend. Het voor het eerst voorkomen van dergelijke zegels loopt in jaartallen zeker niet gelijk op met de verlening van vrijheidsrechten of de instelling van de 'hertogelijke' of 'heerlijke' schepenbank. Verder ligt het natuurlijk voor de hand dat ook de eerste vermelding van een zegel nog niets zegt over de werkelijke ouderdom van dit zegel. Een paar voorbeelden: 's-Hertogenbosch - vrijheid in 1195 - zegel in 1238 (misschien vóór 1231); Helmond - oppidum/vrijheid in een onbekend jaar vóór 1241 - zegel in 1241; Oisterwijk - vrijheid vóór 1213 - zegel in 1259; Sint-Oedenrode en Eindhoven - vrijheden in 1232 - zegels in 1355 !!

De schepenbank van Oerle moet tussen mei 1294 en september 1309 van die van Eersel zijn losgekomen, door de verlening van vrijheidsrecht aan de gemeenschap van Zand-Oerle door Jan II, hertog van Brabant (1294-1312). Tot de hertogelijke schepenbank van Oerle behoorden behalve Oerle zelf de dorpen Zeelst, Veldhoven, Blaarthem, Meerveldhoven, Vessem, Wintelre en Knegsel.

Van de bank van Oerle is een 'gemeen schependomszegel' bekend vanaf 1355. Het vertoont een uitgerukte (linde)boom waaraan een schild hangt met het gevierendeelde wapen van de hertog van Brabant. Daarnaast zegelden de schepenen van die bank vanaf 1339 met hun persoonlijke zegels.

In de jaren 1559-1561 is de schepenbank van Oerle uiteengevallen doordat de hertog van Brabant geld nodig had en dorpen 'verkocht'. Op 5 juni 1559 werd Meerveldhoven verkocht aan jonker Willem de Borchgreve, Zeelst aan jonker Francois Schotelmans, op 1 april 1560 (n.st.) Veldhoven aan genoemde Schotelmans en op 10 maart 1561 (n.st.) Oerle aan genoemde De Borchgreve. Tenslotte werd Blaarthem op 5 oktober 1562 verkocht aan jonker Roelof van Eijck. Daarmee was een einde gekomen aan 'de oude bank van Oerle'.

De 'stichtingsdatum' van de schepenbank van Vessem, Wintelre en Knegsel - drie dorpen die door de hertog niet werden verkocht - is de facto gelijk aan de verkoopdatum van het dorp Oerle, t.w. 10 maart 1561 (nieuwe

stijl). Het oudste thans nog aanwezige stuk van de bank van Vessem, Wintelre en Knegsel dateert van 25 oktober 1564 (RA 23).

Van een zegel van de schepenbank van Vessem c.a. was tot dit onderzoek slechts bekend dat er een móest zijn geweest. De burgemeester schreef dat immers in 1815. Hoe oud dat zegel was, was niet bekend. Er waren geen afdrucken bekend.

Uit onderzoek blijkt dat de schepenen van de Vessemse bank met hun persoonlijke zegels zegelden, ook al kondigden zij aan 'soo hebben wij schepenen voors. tot confirmatie van tgeene voors. opt spatium van desen onssen gewoenelijcke schependomszegelen gedruct' (15 januari 1654). Een kopie-akte van 29 mei 1653 geeft dezelfde tekst, doch daarop is natuurlijk niet te zien of daarop het schependomszegel was aangebracht danwel de twee persoonlijke zegels.

Van de bank van Vessem c.a. zijn die persoonlijke zegels bekend op akten van 21 oktober 1623, 11 juni 1647, 15 januari 1654, 31 december 1666 en 1 maart 1684.

In genoemde akte uit 1623 kondigt aan dat 'die voirs. van Oerle ende consorten henne gemeyne scephendoms segelen hier aen doen hangen'. Tot de partij van Oerle behoorden de dorpen Vessem, Wintelre, Knegsel, Hoogcasteren en Oostelbeers. Oerle zelf zegelt als 9de, Oostelbeers als 13de. Daartussen hebben drie zegels gehangen, volgens een tweede exemplaar van deze oorkonde moeten dat de zegels van Vessem, Wintelre en Knegsel zijn geweest. De facto betekent dit dat de bank van Vessem in 1623 dus nog niet over een schependomszegel beschikte ! Twee akten van 12 november 1682 en 9 april 1683 waren eveneens bezegeld met de persoonlijke zegels van de Vessemse schepenen, terwijl die akten - uitgaande van het gehele dorp - normaliter werden bezegeld met het gemeenschappelijke schependomszegel (RA Eindhoven 1599 fol. 38v-39 en 65v-66). Een gemeenschappelijk zegel was dus in 1683 nog niet voorhanden.

In het kader van deze notitie werd het complete archief van Vessem c.a. van vóór 1811 doorgenomen, alsmede van het gedeelte ná 1810 de nummers 644, 668, 769, 788, 937-938, 1064-1066, 1247, 1840 (n.a.), 1910, 1933-1934, 1955, 1958 en aanwinst 1985/9.

Daarbij werden twee stukken van 16 februari 1728 aangetroffen, waarop bij het ene het schependomszegel nog aanwezig is, van het tweede stuk is dat verloren gegaan. Het betreft een slechte afdruk in was, afgedekt met een papieren ruit (zoals in die tijd gebruikelijk)(AA 636).

Zichtbaar is nog een bisschopsfiguur die de legenda-rand aan de benedenzijde doorbreekt. Deze figuur staat vrij in het zegel, d.w.z. niet in een wapenschild. Mogelijk stond de bisschop voor een achtergrond met heesters. Van het randschrift is niets meer te ontcijferen.

De ouderdom van het zegelstempel kan bij benadering worden vastgesteld op 1684/1728. Nieuwe vondsten van zegelafdrucken kunnen die datering verfijnen.

Het zegel van 1728 moet dus datgene zijn geweest, waarvan het stempel in 1811 nog aanwezig was en waarnaar de burgemeester in 1815 een nieuw stempel had laten snijden, zij het met een ander randschrift.

Dat nieuwe zegelstempel dateert echter eerst van 1815. In dat jaar werd f 6-10 uitgegeven aan H.van der Zanden, zilversmid te Oirschot, voor een 'gegraveerd gemeentens wapen' (AA 1065, Bijlagen 1815, Hfdst. 8). Dit nieuwe stempel bleef tenminste tot 1838 in gebruik.

Aan het bestaan van de schepenbanken kwam een einde, toen in 1811 het Vredegerecht (= thans kantongerecht) en de Rechtbank van Eerste aanleg (= thans arrondissementsrechtbank) werden ingesteld. De registratie van transporten e.d. ging in 1811 over in handen van notarissen. Bij de inventarisatie van de archieven van de schepenbanken door de vrederech-

ters, namen deze de aanwezige zegelcachets mee naar hun standplaats en deponeerden die vervolgens ter griffie van de Rechtbank (in deze regio te Eindhoven). Navraag in 1815 naar die cachets of stempels had geen resultaat. Slechts in één geval uit de regio is bekend dat een stempel werd 'teruggezonden' en in dat geval ook nog naar de verkeerde gemeente.

Naar aanleiding van de advertentie van de Hoge Raad van Adel schrijft de burgemeester van Vessem op 9 november 1815 aan de gouverneur der provincie Brabant dat zijn gemeente tot 1811 een zegel heeft gebruikt waarop de H.Lambertus, bisschop, patroon der gemeente, stond afgebeeld. Het zegelstempel werd in 1811 bij de inventarisatie van het archief door de vrederechter meegenomen, die dat ter griffie zou hebben gedeponeerd. Dat stempel was aldaar in 1815 niet meer te vinden. Voor de datum van zijn schrijven had de burgemeester echter al een nieuw stempel laten snijden overeenkomstig het oude, echter nu met de woorden 'Gemeente van Vessem'. Van dat stempel maakt hij een afdruk op zijn brief (Archief HRvA).

Daarop besloot de Hoge Raad van Adel op 16 juli 1817 de gemeente Vessem te bevestigen in het bezit van het navolgende wapen: zijnde van lazuur beladen met St.Lambertus van goud. Dat wapen is tot heden in gebruik.

V. SYMBOLEN T.B.V. EEN WAPEN VOOR VESSEM c.a.

De symbolen uit de zegels van Eersel zullen niet worden gebruikt omdat die eerst bekend zijn vanaf 1339, een tijd, toen de schepenbank van Oerle al bestond en over een eigen zegel zal hebben beschikt, ook al kennen wij eerst een afdruk daarvan in 1355.

Dat Oerlese zegel vertoont een uitgerukte (linde)boom waaraan een schild hangt met het gevierendeelde wapen van Jan II, hertog van Brabant. De boom op een zegel wordt algemeen beschouwd als een symbool van een 'vrijheid'. Of dat zo is, kan moeilijk worden bewezen. Zo kennen de vrijheden Waalwijk, Oerle, Oirschot, Lommel en Eindhoven die boom wel, maar ook Heeze en Esch kennen deze figuur zonder dat er sprake is van een vrijheid. Bomen op zegels worden meestal gezien als een linde, soms als een eik. Alleen bij haarscherpe zegelafdrukken is soms aan de blad-vorm de boomsoort te herkennen.

De boom moet als 'eigen' voor de zetelplaats van de schepenbank c.q. de vrijheid worden gezien.

De wereldlijke symboliek is voor de dorpen Vessem, Wintelre en Knegsel gelijk. De dorpen zijn steeds 'hertogelijke' c.q. Statendorpen gebleven, met een 'hertogelijke' schepenbank (1561-1795), afgesplitst van de hertogelijke schepenbank van Oerle (tot 1561).

Het volle hertogelijk Brabantse wapen uit het zegel van Oerle is bij uitstek geschikt als wapen, doch komt op meer plaatsen voor: Aarle-Rixtel (met O.L.V. als schildhouder), Helvoirt (met St.Nicolaas als schildhouder), 's-Hertogenbosch (hier als onderdeel van een complexer wapen) en Waalwijk (met eik als schildhouder).

Op andere plaatsen is het volle hertogelijke wapen 'gebroken' door toevoeging van een of meer andere symbolen, zoals te Eindhoven (horens van Cranendonk), Liempde (een ploeg), Moergestel (een heilige en wapenschild Van Horne), Nuenen c.a. (een roos), Oost-, West- en Middelbeers (drie baarzen), Someren (drie molenijzers), Veghel (met heilige en wapenschild Van Erp), Veldhoven (wapen van Oerle met in schildhoofd vier ruiten, herinnerend aan de vier voormalige dorpen), Oirschot (met hart-

schild De Merode), Hilvarenbeek (met wapen Van Leefdael), Hoogeloon c.a. (met abdij Tongerlo).

Door een breuk toe te passen kán de Limburgse leeuw verdwijnen, zoals in de recente wapens van Hoogeloon c.a. en Someren te zien is.

De hertog van Brabant kende in Vessem en Wintelre tot 1614 een particulier naast zich voor wat betreft de grondrechten op de gemeenschappelijke gronden, doch uit het onderzoek is niet duidelijk geworden of dat voor de rechtsmacht gevolgen heeft gehad. Er is geen enkele aanwijzing gevonden voor het bestaan van een 'lage' schepenbank naast die van de hertog.

De kerkelijke symboliek kan worden ontleend aan kerkelijke instellingen, die heerlijke rechten uitoefenden of bij gebreke daaraan aan de patroonheiligen van de drie kerkdorpen: de H.Lambertus (Vessem), de H.Willibrord (Wintelre) en de HH.Monulphus en Gondulphus (Knegsel). De abdijen van Echternach en Sint Truiden, het kapittel van Oirschot en de kloosters van Postel, Korsendonk en Porta Coeli hadden weliswaar goederen en rechten in de kerkdorpen, doch van bezit van heerlijke rechten door deze instellingen is geen spoor aangetroffen.

De kerkpatronen van de drie dorpen komen voor met een kerkmodel als attribuut, Monulphus en Gondulphus houden het kerkmodel samen vast. Een kerkgebouw is echter niet zo'n geslaagd nieuw symbool voor een gemeentewapen. De H.Lambertus kent naast het kerkmodel o.m. het opengeslagen evangelie, een lans of een zwaard als attribuut; de H.Willibrord wordt ook met een vat als attribuut uitgebeeld.

Alle vier patroonheiligen waren bisschop, Monulphus (2de helft 6de eeuw), Gondulphus (614) en Lambertus (ca. 670-ca. 706) van Maastricht, Willibrord (695-739) van Utrecht.

De kleuren die kunnen worden gebruikt zijn zwart, goud en rood (Brabant) en zilver en rood (bisschoppen Maastricht/Utrecht).

De kleuren van de regio, het voormalige Kwartier van Kempenland, zijn zwart, goud en zilver.

VI. CONCLUSIE EN VOORSTELLEN

Het gemeentewapen

Toetsen wij het huidige gemeentewapen aan de hiervoor genoemde regels, dan valt het volgende te concluderen.

1. Het huidige wapen voldoet niet aan de vormeisen. Het is rechtstreeks ontleend aan een zegelstempel, vertoont uitsluitend een heilige, en is slecht getekend.
2. Het huidige wapen behoort tot de groep sterk op elkaar lijkende en daardoor weinig herkenbare wapens.
3. Het huidige wapen is uitgevoerd in de rijkskleuren goud en azuur.

Om het nieuwe wapen zo eenvoudig en herkenbaar mogelijk te maken dient het aantal symbolen in het wapen zo beperkt mogelijk te worden gehouden.

Als symbool van de wereldlijke overheid kan het Brabantse wapen worden gebruikt. Andere historisch gefundeerde wereldlijke symbolen zijn niet voorhanden.

Om het Brabantse wapen te breken en daardoor te onderscheiden van andere wapens met de Brabantse leeuw dient een 'kerkelijk symbool' aan het wapen te worden toegevoegd. Een symbool dat uniform is voor de drie kerkdorpen is de bisschopsstaf, doch dat symbool maakt het wapen minder

duidelijk en dus minder herkenbaar. Meer herkenbaar en duidelijk wordt het wapen als gebruik wordt gemaakt van breedarmige kruisjes, voor elk van de kerkdorpen één.

Verder kan het wapenschild worden 'aangekleed'. Indien de gemeente of de gemeenschap sterk hecht aan de H.Lambertus, kan hem een ereplaats worden gegeven door hem als schildhouder te handhaven. Ter onderscheiding van andere bisschoppen dient hem dan wel behalve de bisschopsstaf, de lans in de hand te worden gegeven.

Mocht de gemeente of de gemeenschap geen voorstander zijn van een schildhouder, dan is het gebruikelijk een 'gemeentekroon' op het schild te plaatsen, een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

Het nieuwe wapen kan als volgt worden omschreven [zie afbeelding 1]:

in sabel een leeuw van goud, getongd en genageld van keel, vergezeld van drie breedarmige kruisjes. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

Mocht het gemeentebestuur de relatie met het 'oude wapen' van Oerle willen benadrukken, zoals ook de gemeente Veldhoven dat heeft gedaan, dan kan aan het volgende wapen worden gedacht [zie afbeelding 2]:

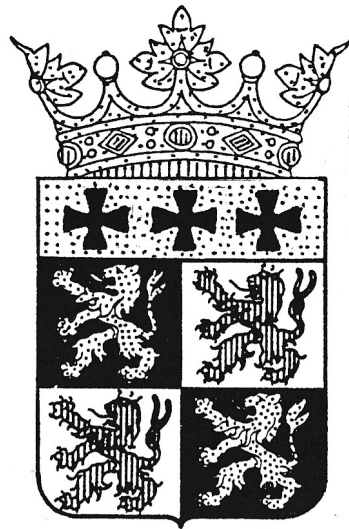
gevierendeeld: I en IV in sabel een leeuw van goud, getongd en genageld van keel; II en III in zilver een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond en genageld van goud; een schildhoofd van goud met drie breedarmige kruisjes van sabel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

Indien het gemeentebestuur voor een schildhouder in plaats van een kroon kiest, dient de tekst 'Het schild gedekt ... parels' te worden vervangen door [zie als voorbeeld afbeelding 3]:

Het schild ter linkerzijde gehouden door de Heilige Lambertus, bisschop van Maastricht, houdende in de linkerhand kromstaf en lans, alles van natuurlijke kleur.

AFB. 1

AFB. 2

AFB. 3

De gemeentevlag

Zoals aan alle gemeenten in onze provincie werd ook aan de gemeente Vessem c.a. bij schrijven van de Rijksarchivaris, Mr. J.P.W.A. Smit, van 9 september 1935 een banier aangeboden: vier banen met rode en witte blokken, aan de bovenzijde van de broek voorzien van een blauw blok ter grootte van vier blokken met de beeltenis uit het gemeentewapen. Die banier was gebruikt bij de jubileumfeesten te 's-Hertogenbosch.

De aanbiedingsbrief geeft duidelijk aan dat de banier niet was bedoeld als gemeentevlag, maar als banier ter versiering van het interieur van het raadhuis of ter opluistering van plaatselijke feesten (AA Budel 200).

De meeste gemeenten hebben deze banier nooit als 'vlag' in gebruik genomen. Vessem echter wel. Burgemeester & Wethouders bedanken de rijksarchivaris en besluiten op 27 september 1935 aan de raad voor te stellen in overeenstemming met die banier de vlag voor de gemeente vast te stellen (AA Vessem 657). Het register met notulen van de gemeenteraad van 1931 tot 1945 is niet bewaard gebleven, waardoor het besluit tot vaststelling van de vlag niet kon worden achterhaald. Volgens mededeling van de gemeente Vessem nam de gemeenteraad dat besluit op 14 november 1935.

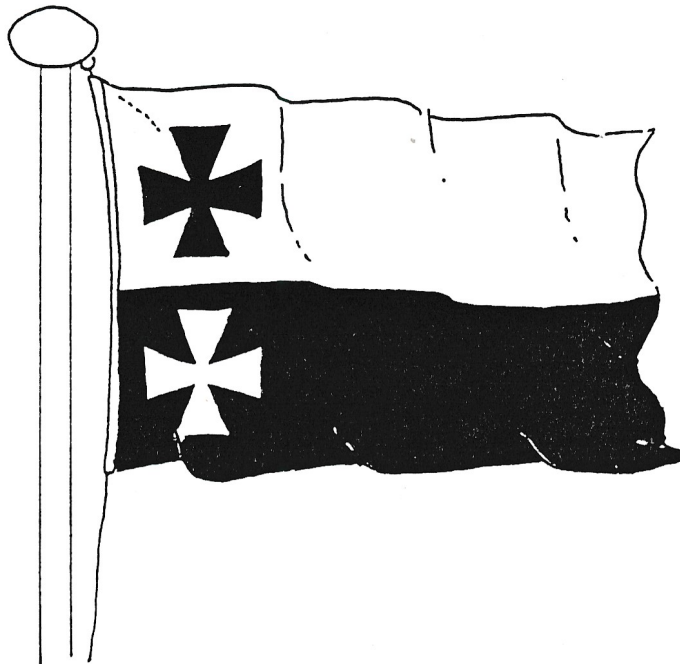
Een foto uit de jaren dertig toont dat de banier een plaatsje in het raadhuis heeft gekregen (SAREK fotocoll. 12663, gemeentebestuur).

De 'blokkenvlag' uit 1935 is geen vlag maar een banier en lijkt daarbij teveel op de provincievlag, die in 1959 werd vastgesteld.

Een vlag dient op grotere afstand te worden herkend en dient dus eenvoudig van opzet te zijn. Kleuren en symbolen worden in het algemeen ontleend aan het gemeentewapen.

Aan de hand van het nieuwe gemeentewapen komen wij dan tot het volgende voorstel:

twee banen van geel en zwart; aan de broekzijde op de gele baan een zwart en op de zwarte baan een geel breedarmig kruis, beide met een hoogte van drieachtste van vlag.

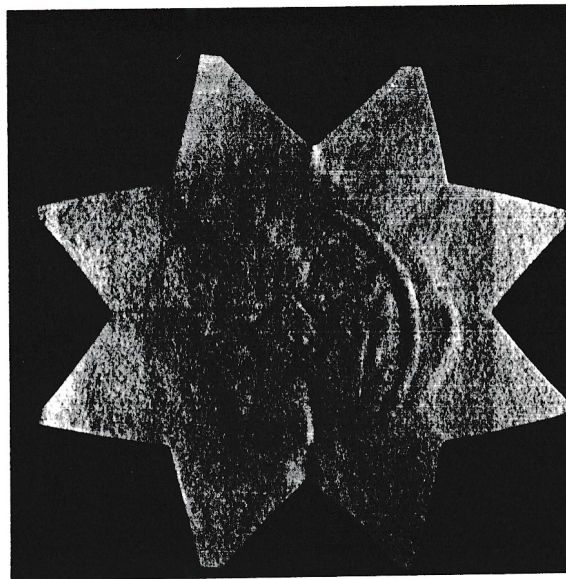
Afbeeldingen

zegel rechtsgebied Eersel

zegel schepenbank Oerle

zegel schepenbank Vessem c.a.
1728-1811

stempelafdruk gemeente Vessem c.a.
1815-1838

Afbeeldingen

Gemeentewapens met bisschop-heiligen uit 1817-1819.

BAKEL.
10.

BEERS.
12.

BERCHEM.
13.

CROMVOIRT.
29.

ERP.
49.

GESTEL.
59.

HAPS.
68.

70. HEESCH.

MIL.
96.

NISTELRODE.
100.

RIETHOVEN.
122.

SCHIJNDEL.
130.

TETERINGEN.
140.

VALKENSWAARD.
145.

VEGHEL.
147.

VESSEM
150.

152 - WESTERHOVEN.